

Gondolatok Agostino Gemelli akciófogalmáról *Franciskanizmus* című műve alapján¹

HEGEDŰS ANNA

Abstract

In the first part of my study, I examine Agostino Gemelli's idea of *action* put into practice in his leadership of the Catholic University of Milan (1921-1959). Secondly, I explore the meaning of *action* in *Il Francescanesimo*, a monumental apologia written by Gemelli. In his opinion, the royal reign of Christ can be realized if we act in a supernatural way in the middle of the real world. That is a great opportunity for lay people: no matter what they do (manual or scientific work) as long as the essence of their action is love. All action derived from love unifies, since all the opposites disappear in Jesus Christ. Saint Francis turned *interior action* into *social action*. The reception of God through interior action materializes into exterior actions of giving back to the Lord. Gemelli underlines also the militant aspect of Franciscan action, its characteristic of freedom (beyond the limits of faith) and its multiplicity within unity.

Keywords: *Agostino Gemelli, action, Franciscanism, Franciscan history, Franciscan spirituality*

Kulcsszavak: *Agostino Gemelli, akció, franciskanizmus, ferences történelem, ferences lelkeség*

HEGEDŰS ANNA tanár, a budapesti Szent László Gimnáziumban tanít olasz nyelvet, irodalmat és kultúrát 1998 óta, valamint etikát olasz nyelven 2014-től; annaritahegedus@gmail.com

¹ A tanulmányt teljes terjedelmében lásd: HEGEDŰS ANNA: *Agostino Gemelli akciófogalma a Franciskanizmus című műve alapján, záródolgozat*, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2015. Témavezető: DR. VÁRNAI JAKAB.

Agostino Gemellit² – aki az olasz köztudatban ma is él elsősorban Padre Pio elleni hadjáratának,³ a liberális sajtó görbetükrének, illetve az általa alapított Gemelli Klinikának köszönhetően – a *Franciskánizmus* című nagy kulturális apológiájából ismertem meg. Gemelli már a bevezetőben leszögezi, hogy ez a kötet „nem a bölcselők számára írt, fogalmakkal dobálózó könyv [...], nem is jámbor lelkeknek készült ájtatossági könyv”, amivel azonnal felkelti az átlagolvasó érdeklődését.

Miközben Gemelli „nagy vonalakban rajzolja meg a ferences lelkület fejlődését, örök és általános korszerűségét”,⁴ valóságos hőskölteményt ír. A ferencesek mindig tette kész, bátor serege elevenedik meg könyvének lapjain, és vonul fel szemünk előtt a századokon át. Ezerarcú sereg ez, amelynek minden katonája színes, rendkívüli egyéniség, telve étellel, hogy életet fakasszon maga körül. Ha tanulmányozni kezdjük Gemelli életét, rájövünk, hogy annak regényessége számára is méltó helyet biztosítana az általa megrajzolt hősök arcképcsarnokában, illetve hogy miközben példaképeiről ír, valójában önéletrajzot is ír.⁵ A közös bennük: sokoldalúak és egy jobb, igazságosabb világért tevékenykednek fáradhatatlanul.

Cesare Vaiani ferences teológus hívja fel figyelmünket az *akció (azione)* fogalmának központi szerepére Gemelli könyvében.⁶ Ez a kulcsszó tett másod-

² Edoardo Agostino Gemelli (Milano, 1878–1959) szabadkőműves családból származott, fiatal korában szocialista volt és egyházellenes. Orvosi diplomát szerzett a Paviai Egyetemen, diplomamunkáját a Nobel-díjas Camillo Golgihoz írta. 1903-ban lépett a ferences rendbe, 1908-ban pappá szentelték. Legfőbb műve a milánói Szent Szív Katolikus Egyetem alapítása (1921), melynek közel 38 éven át volt a rektora, valamint a római Gemelli Klinika alapítása, amelyet halála után két évvel nyitottak meg. 1937-ben XI. Piusz pápa megbízásából megalapította Rómában a Pápai Tudományos Akadémiát. Tudományos munkásságát főként a kísérleti és alkalmazott pszichológia területén fejtette ki, de számos filozófiai és teológiai tárgyú tanulmányt is írt. Vö. GIUSEPPE BUFFON: Introduzione, in Agostino Gemelli: *Il Francescanesimo*, Porziuncola, Assisi, 2000, VII-XXXIV. A fasizmus alatti közéleti szereplése miatt felfüggesztették rektori állásából, de az Igazoló Bizottság rövidesen visszavonta a felfüggesztést. Vö. ANNA FOA: Gemelli e l'antisemitismo, in Maria Bocci (ed.): *Storia dell'Università Cattolica del Sacro Cuore*, Milano, 2009, 212–220.

³ Vö. GIORGIO COSMACINI: *Gemelli, Il Machiavelli di Dio*, Rizzoli, Milano, 1985, 189–190.

⁴ AGOSTINO GEMELLI: *Franciskánizmus*, Ferences Közlöny Szerkesztősége, Budapest, 1933, 7.

⁵ MARIA BOCCI: Francescanesimo e medievalismo: padre Agostino Gemelli, in TOMMASO CALIÒ – ROBERTO RUSCONI (ed.): *San Francesco d'Italia*, Roma, 2011, 218.: „önkéntelenül írt önéletrajznak” nevezi Gemelli könyvét.

⁶ CESARE VAIANI: *La via di Francesco*, Edizioni Biblioteca Francescana, Milano, 1993, 103. Az *azione* szó összesen 172-szer fordul elő a könyvben. Takács Ince fordításában: *tevékenység* 94,

szor is kíváncsivá a műre. Vajon mit ért pontosan *tevékenység* alatt az, aki maga is ennyire tevékeny? Mitől és mennyire ferences ez a *tevékenység*? Hogyan alakul a különböző korokban, mit őriz meg a rendalapító eredeti szándékaiból? Mit tanulhatunk belőle mi, a XX. és XXI. század fordulóján élő és tevékenykedő európai keresztények, mit örökölt, és mit adhat belőle tovább az egyház?

Hogy Gemelli akciófogalmát jobban megértsük, érdemes rápillantanunk fő művére, a Milánói Katolikus Egyetemre, mivel ebben az intézményben kézzelfogható módon jelenik meg a cselekvésről szóló tanítása.

I. HIT ÉS TUDOMÁNY SZINTÉZISE

A FERENCES SZEGÉNYSÉG ÉS SZABADSÁG SZELLEMEBEN

Közel fél évszázaddal az egyesült Olaszország létrejötte után, amikor Gemelli atyában megfogalmazódik egy katolikus egyetem alapításának nagy-szabású terve, az olasz kultúrát áthatja az ateizmus. A keresztény értékek el-sorvasztása hosszú folyamat, szálai a felvilágosodás (az azt beteljesítő francia forradalom és a napóleoni háborúk) eszméihez nyúlnak vissza, lehetetlenné teszik a katolikus hitet és nevelést, és behálózzák az egész társadalmat.⁷

Miután Gemelli túljutott a szocializmus, a pozitívizmus és a modernizmus tévhitein és tévtanain, és sikeresen szintézisbe hozta papságát tudományos tevékenységével, felismerte, hogy intézményes szinten is újra kell teremteni hit és tudomány harmonikus egységét, Jézus szívében újra megtalálva az emberiség központját, éltető erejét és célját. Csak így nevelhető fel egy új katolikus szellemi elit, amely alkalmas lehet Olaszország irányítására.⁸

A pozitívizmus hatására hit és tudományok végképp eltávolodtak egymástól, mintha nem egyazon univerzum alkotóelemei lettek volna. A tudományok

cselekvés 21, *cselekedet* 12, *működés* 12, *tevékenykedés* 5, *cselekvésmód* 4, nem szerepel 4, *tevélegesség* 3, *sursumactio* 3, *tevékeny* 2, *cselekvőképesség* 2, *Actio* 2, *Akció* 1, *cselekmény* 1, *működő* 1, *fejfélhatás* 1, *munka* 1, *ténykedés* 1, *cselekvő* 1, *munkásság* 1 alkalommal. Ezért elemzéseim alapjául az eredeti szöveget vettem: AGOSTINO GEMELLI: *Il Francescanesimo*, Società Editrice 'Vita e Pensiero', Milano, 1945.

⁷ Lásd ALDO AGAZZI: La libertà della scuola: luci ed ombre in *Agostino Gemelli*, Pubblicazioni dell'Università Cattolica del Sacro Cuore, Milano, 1979, 98–102.

⁸ Vö. *Bollettino degli amici dell'Università Cattolica del Sacro Cuore*, 1 (1922), 10. Idézi: MARISA TIRABOSCHI: „L'Università nostra è un'idea: il mondo deve tornare a Dio, che lo ha salvato. L'università cattolica è stata concepita al sogno audace di far conoscere, amare, seguire il cattolicesimo in Italia.” (*Agostino Gemelli*, Libreria Editrice Vaticana, 2007, 137.)

magukra maradtak, részlegessé, öncélúvá váltak, bálványá, mindenhatóvá. Hogy eredeti méltóságukba visszahelyezze őket az általa alapítandó egyetemen, Gemelli a középkor egységesítő szemléletét hívta segítségül: a skolasztikát, a rend és értelem filozófiáját, amely valóban katolikus módon képes integrálni az értékeket.⁹ Ennek szellemében a tudományok együttműködnek egymással egy nagyobb cél érdekében. Forrásuk és céljuk az egy isteni Igazság, minden más ennek van alárendelve.¹⁰ A tudományok, miután felismerték saját korlátaikat, nem tehetnek mást, mint hogy alázatosan együttműködnek a kegyelemmel.

Gemelli elképzelése a tudósról és a tudományról ferences lelkeségének ismeretében érthető meg jobban, melynek alapja a *szegénység*. Az *enyém* tagadása elvezet a saját alsóbbrendűség gyakorlati elismeréséhez, az én tagadásához,¹¹ a tökéletes alázathoz. Ahogy a ferences semmit sem akar birtokolni, a tudomány művelése sem születhet birtokvágyból: *önkiüresítés-befogadás-továbbadás* folyamatként képzelhető el.¹² Nem maradhat öncél, csak azért lehet létjogosultsága, hogy *szolgáljon*.¹³ Minden elméletnek gyakorlattá, tette, konkrétummá kell válnia. Ahogyan Szent Bonaventura tanácsolja: „Tanuljatok, de azért, hogy szentül éljete. Változtassátok át a tudományt erénnyé, és a tudomány és a hit között lévő különbség eltűnik, mert ez a különbség a büszkeség felhőiből tevődik össze, s a tevékenység szilárd talaján elvész.”¹⁴

Hogy működött mindez a Gemelli által megálmodott Katolikus Egyetem szintjén?

⁹ Vö. MARIA BOCCI: Francescanesimo e medievalismo: padre Agostino Gemelli, in Tommaso Caliò – Roberto Rusconi (ed.): *San Francesco d'Italia*, i. m., 207–255. Vö. AGOSTINO GEMELLI: Il medioevalismo, *Vita e Pensiero* 1 (1914) 1–24. Idézi: MARISA TIRABOSCHI: *Agostino Gemelli*, i. m., 128–131.

¹⁰ EZIO FRANCESCHINI: Padre Agostino Gemelli, francescano, nel centenario della nascita, in *Agostino Gemelli*, i. m., 18.

¹¹ Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, i. m., 417.

¹² Vö. CESARE VAIANI: *Assisi Szent Ferenc útja*, L'Harmattan – Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2013, 51–52.

¹³ Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, i. m., 433.: „A tudós ferences elszakad a műveltség tetszélésétől és kiváltságaitól, amint a gazdag ferences a pénzétől. Eszményi módon kiüresíti magát értelmi örökségéből, odaajándékozta magát mindenkinek, odaadja a könyveket, az eszméket, a munkát, mivel a tudás is, mint a pénz, a legfőbb Adakozónak nagylelkűségével jó forgalomba.” Vö. SZENT FERENC: Int VII: „És viszont azokat élteni a Szentírás szelleme, akik egész tudományukat, melyet szereztek és még szerezni kívánnak, nem a testnek tulajdonítják, hanem szóval és példaadással a fölséges Úristennek adják vissza, akitől minden jó ered.”

¹⁴ Uo. 431.

Az *igazi egyetemen*¹⁵ komoly tudományos, kutatói munka folyik, melynek során a tanárokkal együttműködve a katolikus életszemléletet, az emberré válást is tanulják a hallgatók. Világi hallgatók képzéséről lévén szó, hangsúlyos, hogy a munka során és nem ettől megkülönböztetve kell megvalósítani a hitre nevelést.¹⁶ (Szent Ferentől ellesve az imádsággá vált ember titkát.) Nem a válás gyakorlása, a külsőséges buzgalom¹⁷ áll Gemelli figyelmének központjában, hanem a hallgatók belső útja, épülése, mely az isteni forrásból táplálkozva az isteni üdvösségterv megvalósítását szolgálja. Kinek-kinek a maga egyéniségének megőrzése és kibontakoztatása révén, tehetsége és személyre szabott feladata szerint kell szolgálnia (pl. nem kell mindenkiben azt a hamis illúziót kelteni, hogy tudóspalánta, hanem a társadalommal folyamatosan kommunikálva, és a társadalmi igényeket felmérve, eleve mindenkit a hozzá legjobban illő pályára kell orientálni).¹⁸ Az egyéniség ilyen nagyfokú megbecsülése szintén a ferences lelkiség egyik sajátossága.¹⁹ Mind egyéni, kutatói, mind intézményes szinten Gemelli csak a legteljesebb *szabadságban* tudta elképzelni az egyetem működését. Ám ezt a szabadságot a hit adta kereteken belül kell értelmezni. Ahogy *Franciskanizmus* című könyvében rámutat: „a kereszténységtől sugalmazott szabadság szigorú, az igazságból születik, a kötelességben növekedik, a tökéletességben él”.²⁰

Ezért aki sikert és könnyű pénzkereseti lehetőséget remél a tanulmányaitól, annak számára nincs hely Gemelli egyetemén, ellentétben azzal, aki kötelessé-

¹⁵ Lásd GIUSEPPE LAZZATI: L'idea di università, in *Agostino Gemelli*, I. m., 40.

¹⁶ *La preghiera nell'azione da Il Padre ha detto...*, Idézi: MARISA TIRABOSCHI: *Agostino Gemelli*, I. m., 148.

¹⁷ Vö. AGOSTINO GEMELLI: Perché i cattolici italiani aspirano ad avere una facoltà di medicina, *Vita e Pensiero* 44 (1958) 7–12. Idézi: MARISA TIRABOSCHI: *Agostino Gemelli*, I. m., 142. Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, I. m., 440.: „A jámborságtól átitatott és a szenvedéstől átáztatott keresztény tevékenység bensőleg annyira vallási jellegű, hogy Istennel való egyesülésének megvalósítására nincs szüksége arra, hogy önmagát külsőleges imával is díszítse; imádság az a szándék, a figyelem, az erőfeszítés, az áldozat révén, amelyek éltetik.”

¹⁸ Vö. GIANCARLO MAZZOCCHI: Università e società, in *Agostino Gemelli*, I. m., 87–89.: *Le proposte operative di Gemelli per una onesta funzionalità degli atenei*.

¹⁹ Vö. AGOSTINO GEMELLI: La Verna come l'ho vista io, idézi: MARIA BOCCI: *Francescanesimo e medievalismo: padre Agostino Gemelli*, I. m., 224.

²⁰ Lásd AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, I. m., 401., vö. uo., 404–405.: Szent Ferenc regulája „szabad emberek számára készült regula volt”, amely „meghagyta őket szabadnak az imában, a munkában, az apostolkodásban és az önmegtagadásban”.

get, missziót, áldozatot vállal egy ideál szolgálatában.²¹ A Katolikus Egyetemen harcos, bátor, a világ problémáinak megoldására megfelelően felkészült (nem pedig azok között elvesző),²² gondolkodni tudó,²³ tetterre kész fiatalokat képeznek. Ez pedig a tanárokon múlik, akikkel szemben Gemelli nagyon határozott elvárásokkal lép fel: kötelességük, hogy ne csak oktassák, hanem neveljék is a hallgatókat, alakítsák, inspirálják őket. Egyetlen tanár számára sem szolgálhat ürügyként tudományos tevékenysége arra, hogy kivonja magát az élet feladata alól, megfedkezzen az őt körülvevő világról, ahová a küldetése szól.²⁴

Ha végigtekintünk Gemelli atya életművén, láthatjuk, hogy kiemelt szerepet szánt a világiaknak Isten Országá megvalósításában, ezzel évtizedekkel megelőzte a II. Vatikáni Zsinatot, amely előszeretettel alkalmazta az egyházra az *Isten népe* bibliai képét. Gondolhatunk többek között az *Istennek szentelt világiak* intézményének a legapróbb részletekre kiterjedő tervezetére 1939-ből,²⁵ amelynek a megvalósítását XII. Piusz pápa csak 1947-ben tűzte napirendre (feltehetően a háborús sokk és a megváltozott történelmi körülmények hatására). A világiak küldetése szempontjából legjelentősebb alkotásának mégis a Katolikus Egyetemet tarthatjuk, amelynek harmincnyolc éven át volt a rektora, és ahol egész generációk képzését kísérte személyesen is figyelemmel.

²¹ Vö. GIUSEPPE LAZZATI: L'idea di università, in *Agostino Gemelli*, i. m., 45. Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Franciskánizmus*, i. m., 415.

²² Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Franciskánizmus*, i. m., 409.: „A világhoz való alkalmazkodás hamisakká és gyávákká tesz bennünket, a Jézus Krisztushoz való alkalmazkodás pedig szabadokká és erősekké avat.” Uo. 446.: „a ferences lelkület nem veti alá magát annak a légkörnek, amelyben él; hanem addig imádkozik, működik, szenved és harcol, amíg azt nem módosítja, és meg nem újítja, amíg Krisztus jelvényét rá nem nyomja a házakra és a szívekre.”

²³ A kritikai gondolkodás képességének kialakítása fontosabb célkitűzése az Egyetemnek, mint az ismeretek átadása. Lásd GIUSEPPE LAZZATI: L'idea di università, in *Agostino Gemelli*, i. m., 40., 44.

²⁴ Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Franciskánizmus*, i. m., 438–439. Vö. Discorso letto da padre Agostino Gemelli per la festa dell'università cattolica il giorno 8 dicembre 1931. Idézi: GIANCARLO MAZZOCCHI: *Università e società*, in *Agostino Gemelli*, i. m., 1979, 74.

²⁵ Lásd MARISA TIRABOSCHI: *Agostino Gemelli*, i. m., 144–170, vö. uo. 39–40.

2. GEMELLI ÉS XI. PIUSZ

Egyet kell értenünk Andrea Riccardi történésszel abban, hogy XI. Piusz volt Gemelli pápája.²⁶ Ezért ha teljesebb képet akarunk kapni az életművéről vagy annak egyes fejezeteiről: például a Milánói Katolikus Egyetem működéséről vagy a *Franciskanizmus* című könyvében foglaltakról, akkor nem tekinthetünk el XI. Piusz életművétől. A ferences rektor és az egyházfő együttműködésének alapja: hasonló felfogásuk munkáról, tudományról, misszióról, a szabadkőművesség mételeyéről, egyház és állam liberális szellemű szétválasztásának káros hatásairól, a világi katolikusok szerepéről a társadalom keresztény restaurációjában.

A tudományos haladást pártoló Achille Ratti 1921-ben még bíborosként meglátja és üdvözlí a Katolikus Egyetemben a világháború által megtépázott társadalom helyreállításának lehetőségét.²⁷ Ratti és Gemelli egyformán fontosnak tartják, hogy a világi katolikus fiatalokat kimentsék a világi és egyházellenes intézmények karmaiból. Alternatívaként azt kínálják fel nekik, hogy egyszerre gyarapodhassanak hitben és tudásban. Vizonzásképpen ők keltik majd új életre a társadalmat.²⁸ XI. Piusz Krisztus Királyságának a restaurációját tűzte ki pápasága céljául.²⁹ Programja megvalósításában mindvégig fő bázisaként támaszkodhatott a Katolikus Egyetem „kulturális erődítményére”,³⁰ fő szövetségeseiként pedig Agostino Gemellire. A Katolikus Egyetem *Vita e pensiero* című lapja az alábbi szavakkal üdvözlí XI. Piusz pápává választását: „a kultúra emeltetett most Péter trónjára. Pápai palástot öltött a tudomány. Hit

²⁶ Lásd ANDREA RICCARDI: Gemelli e la Chiesa di Pio XII, in *Storia dell'Università Cattolica del Sacro Cuore*, Milano, 2009, 159.

²⁷ GIANPAOLO ROMANATO: Gemelli e Pio XI, Due progetti coincidenti, in *Storia dell'Università Cattolica del Sacro Cuore*, i. m., 116.

²⁸ Vö. uo. 116.

²⁹ A pápa célkitűzésével összhangban Gemelli alapítója volt a Krisztus Királyságának Missziós Növére (1919), Krisztus Királyságának Missziós Testvérei (1928) és Krisztus Királyságának Missziós Papjai (1953) társaságoknak. Alapításaival is elősegítette a világi intézmények elfogadását és elterjedését.

³⁰ ANDREA RICCARDI: i. m., 170–171., vö. GIANPAOLO ROMANATO: i. m., 119. Több fronton vívott *szent háborúja* (l. *Ubi Arcano Dei*, 1922) másik fontos világi bázisának az *Azione Cattolica* szervezetét tekintette. Gemelli a *Franciskanizmus*ban emlékeztet rá, hogy az *Azione Cattolica* Szent Ferencről eredeztethető. Lásd AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, i. m., 360. Ennek legfontosabb egyházi elismerése XV. Benedek pápától származik, aki 1915-ben Szent Ferenc védnöksége alá helyezte a szervezetet.

és tudás ezennel ünnepélyesen frigyre lépett”.³¹ Gemelli egész életében hű marad Rómához, és ugyanezt a hűséget várja el az általa alapított intézményben dolgozóktól, tanulóktól, minden katolikustól.³² Éppen ez a hűség az, amelyet XI. Piusz oly nagyra értékelt Szent Ferencben akkor, amikor modernizmus, laicizmus és fasizmus képviselői torzították el kényük-kedvük szerint az alakját.³³ Ahogyan XI. Piusz a Szent Ferenc halálának hétszázadik évfordulójára rendezett ünnepségsorozattal és az alkalomra írt enciklikájával, úgy Gemelli is restaurálni kívánja a szent sokszorosán és önkényesen átfestett képét 1932-ben megjelent *Franciskánizmus*ával.

3. A FRANCISKÁNIZMUS AKCIÓTÖRTÉNETE

Az alábbiakban arról nyújtok rövid áttekintést a *Franciskánizmus* alapján, hogy melyik korban mit jelent, és hogyan alakul a századok során a ferences tevékenység Agostino Gemelli felfogásában. Gemelli szerint a *ferences akció* a kezdetekkor volt a legélénkebb, ezért a kezdetekhez kell visszanyúlni, a megfelelő irányba terelve a mozgalmas, aktív XX. század tevékenységét. Szent Ferenc akcióterve azért eredeti, mert a *belső akció*t (*azione interiore*) alakítja át *társadalmi akció*vá (*azione sociale*).³⁴ A századok során mindig az éppen aktuális problémák határozzák meg a *ferences akció* jellegét, leszűkítve a Szent Ferenc által eredetileg elképzelt *társadalmi akció* lehetőségeit.

3.1 Szent Ferenc és kora

Itáliában a mozdulatlanságba dermedt feudális középkort felváltja a mozgalmas, tevékeny városi élet. Szükségessé válik a világi tevékenység megszentelése, amelyre az imádkozó és dolgozó, ám a világtól elzárt bencés apátságok nem alkalmasak. Annál inkább alkalmas lesz rá Szent Ferenc, aki világi életéből

³¹ FRANCESCO MARGIOTTA BROGLIO: Pio XI, in *Enciclopedia dei Papi*, Treccani, 2000, vö. *Vita e pensiero* 6 (1922) 66.

³² Vö. ANDREA RICCARDI: i. m., 160., GIANPAOLO ROMANATO: i. m., 113.

³³ Vö. FRANCESCO TORCHIANI: 4 ottobre 1926. San Francesco, il regime e il centenario, in Tommaso Caliò – Roberto Rusconi (ed.): *San Francesco d'Italia*, i. m., 81. Az idézett enciklika: PIO XI: *Rite expiatis. De S. Francisco Assisiensi septingentesimo ab eius abitu exeunte anno*, in *Enchiridion delle Encicliche*, 5, Pio XI 1922–1939, Bologna, 1999, 230–273.

³⁴ AGOSTINO GEMELLI: *Franciskánizmus*, i. m., 101, 438.

emelkedett fel Istenhez, de ellenállva a szemlélődésnél való leragadás kísértésének, visszatért a világba,³⁵ hogy elvigye oda Isten Országának örömhírét, koldusszegényen, alázatosan szolgálva, tetteivel és szavával vezesse el az embereket Krisztus Királyságának gazdagságára. Szent Ferenc az Isten és az emberek iránti szeretetében csodálatosan egyesíti az eget és a földet, a befelé és a kifelé cselekvés képességét. Ennek titka, hogy amikor imádkozik, nem egyszerűen imádkozik, hanem „imádsággá válik”,³⁶ „akaratát Isten akaratához szegezi”.³⁷ Ugyanannak az Isten művévé vált embernek a képe rajzolódik itt ki előttünk, akit Leclerc: *Egy szegény ember bölcsessége* c. könyvéből is megismerhetünk.³⁸ Az Isten művévé, imádsággá vált, Isten akaratához szegezett akaratú ember bármit cselekedhet:³⁹ mindegy, hogy napszámosként dolgozik-e az övéi között, vagy misszionáriusként távol a hazájától, hogy leprásokat ápol, vagy rendet alapít, mindenképpen Isten Országát építi, kovászként van jelen a világban. Ilyennek ábrázolja Gemelli Szent Ferencet és követőit a *Franciscanizmusban*.

3.2 A ferences történelem évszázadai

3.2.1 A XIII. század⁴⁰

A Duecentóban látja Gemelli a ferencesek aranykorát. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy a spirituális irányzat képviselőivel szemben (akik a tudomány világát ördöginek tartották) Szent Bonaventura „vallásos cselekedetté tette a tudományt a szó legkatolikusabb értelmében”.⁴¹ Bonaventúrán kívül pedig olyan nagy gondolkodók, tudósok működtek még ebben a korban, mint Duns Scotus vagy Roger Bacon. Az utóbbi, akit mechanikai, földrajzi és csillagászati felfedezései miatt Leonardo, Kolombusz és Galilei előfutárának tart Gemelli, „fellázad az elméletgyártó tudálékosság ellen, és az igazi tudományt, amely lenni akar és nem látszani, cselekedni és nem beszélni, Isten dicsőségére és a

³⁵ Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Il Francescanesimo*, i. m., 43.: „scende nelle città”.

³⁶ Vö. uo. 17.: „uomo fatto preghiera”.

³⁷ Vö. uo. 483.

³⁸ Leclerc főhőse így beszél: „De Isten nem valamit vár az embertől, hanem őt magát akarja. Az ember nem üdvözülni cselekedetei által, bármilyen jók is legyenek azok. Saját magának kell Isten művévé válnia.” L. ELOI LECLERC: *Egy szegény ember bölcsessége*, Agapé, Novi Sad, 1992, 113.

³⁹ Vö. Szent Ágoston: „Szeress, és tégy, amit akarsz!”

⁴⁰ Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Il Francescanesimo*, i. m., 47–97.

⁴¹ Uo. 451.

felebarát javára hajlítja.”⁴² Gemelli a tudomány létjogosultságát Bonaventura szemével a tudományt átfogó (megelőző, kísérő, azzal azonossá váló, követő) szeretetben látja, illetve a tudományt átfogó (megelőző, kísérő, azzal azonossá váló, követő) cselekvésben, amelyben Bonaventura hatása (a tudás ima) kiegészül Baconével (a tudás cselekedet), a kortársak közül pedig Blondelével, aki szerint: „miután cselekedtünk, mások vagyunk, másképp ismerünk és másképp akarunk, mint annak előtte, vagyis a cselekvésben valósul meg (vagy bukkik meg) tudás, akarat és létezés szintézise”.⁴³

A tudományos cselekvés kibontakozásán kívül a század másik nagy témája, ami Gemellit foglalkoztatja, a harmadik rend társadalmi tevékenységének megszilárdulása.⁴⁴ A terciáriusok Szent Ferencnek különböző társadalmi rétegekből kikerülő, különböző életállapotú követői (pl. Árpád-házi Szent Erzsébet, Toscanai Jób, Fésüs Péter), akik az evangéliumi életre kötelezik el magukat akkor is, ha a világban élnek és tevékenykednek. Gemelli emlékeztet rá, hogy Szent Ferenc a harmadik rendet a *bűnbánat katonaságának* hívta. Ez a katonaság önmaga ellen harcol önmegtagadással és vezekléssel.⁴⁵ Miközben ezt a harcot megvívja, külső harcaiban is igen eredményesen tud fellépni pl. a ghibellinek ellen vagy – a testületeken keresztül – a gazdasági élet etikus működéséért.

3.2.2 A XIV. és a XV. század

Ennek a két évszázadnak a kapcsán Gemelli alig ír akcióról. A XIV. században valószínűleg leginkább a Renden belüli megosztottság, a szegénység miatti viták emésztik fel a ferences tevékenység kezdeti lendületét, amelyre még a pápák hosszú távolléte is demoralizálóan hathat, míg a XV. században a humanizmus és a törökök árnyéka vetül Assisi napjára.

A kor művészetének⁴⁶ jelentőségét hangsúlyozza Gemelli, kiemelve annak ferences vonatkozásait. Giotto „képregénye” közel hozza az emberekhez Szent Ferenc alakját, mindenki számára elérhetővé téve a szentséget. Dante életműve különösen érdekli Gemellit, mert abban egymással karöltve jelenik meg tomizmus és franciskanizmus – az *Isteni színjáték* minden ellentétet kibékítő nagy rendje és a bonaventurái lélek útja Istenhez, az aszkézis, amely nem mond el-

⁴² Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, i. m., 68–70.

⁴³ MAURICE BLONDEL: *L'action*, k. n., Québec, 2010 (1. kiadás: 1893), 564–565.

⁴⁴ Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, i. m., 84–88.

⁴⁵ Uo. 86. (olaszul: *milizia della penitenza* vö. *triplice milizia degli eletti*: 1 Cel 37), vö. uo. 67.

⁴⁶ Uo. 116–118.

lent a tevékenységben és a küzdelemben való megmaradásnak⁴⁷ – amelyeknek az integrációja Gemelli életének és apostoli működésének is a célja.⁴⁸

A humanizmus pogányság eszményének ellenpólusaiként „a tevékenység és esztétika új felfogásával”, az elharapódzó individualizmussal⁴⁹ szemben a bűnbánathirdető prédikátorok élesztgetik az emberekben Krisztus szellemét. „A XV. században a ferences gondolat a leggazdagabb és legtevékenyebb módon az ékesszólásban nyilvánul meg”, amelynek legjelesebb képviselője Sienai Szent Bernardin. Számára a „megismerés szeretet [...], a kötelesség szeretet [...], a boldogság szeretet...”⁵⁰ Ebben van a ferences tanítás lényege. Gemelli egyenlőséjlet tesz a ferences cselekvés vonatkozásában előforduló és az abban megnyilvánuló valamennyi fogalom (szavak, szükségesség, tudomány, akarat, harc, munka) és a szeretet közé. Az olyan prédikátorok tevékenysége, mint Sienai Szent Bernardin, aki életével hitelesíti szavait, felébreszti az emberekben a jócselekedetekre való hajlandóságot.

A Quattrocento fontos alakja Gemelli számára a ferences obszervancia másik nagy képviselője, Kapisztrán Szent János, akinek így ír a tevékenységéről: „prédikál, lelkesít, imádkozik, terciáriusokat toboroz, önmagát kiteszi a halálnak. [...] Jézus Szent nevével katonásan fegyelmezi a sereget. Ragyogó kezdőbetűit címerekre, zászlókra, papi öltönyökre festeti, s a nagy Király jelvényében felébreszti a hitet”.⁵¹ Mintha csak az I. világháborúban hősiiesen küzdő Gemelli századost látnánk, aki saját maga vezette repülőgépén érkezik a frontra, hogy prédikációival lelkesítse a katonákat,⁵² pilótákat vizsgál és válogat, Jézus Szent nevével katonásan fegyelmezi a sereget. Elnöke a bizottságnak, amely Jézus Szent Szívének szenteli az olasz katonákat, hogy „elhozzák a győzelmet, a békét, a keresztény újjászületést.”⁵³

⁴⁷ Vö. uo. 116–117.

⁴⁸ Vö. MARIA BOCCI: Francescanesimo e medievalismo: padre Agostino Gemelli c. tanulmánya, in TOMMASO CALIÒ – ROBERTO RUSCONI (ed.): *San Francesco d'Italia*, i. m., 239.

⁴⁹ AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, i. m., 123., 138.

⁵⁰ Uo. 124.

⁵¹ Uo. 125.

⁵² MARCELLINO E. RIPAMONTI: Padre Agostino Gemelli e l'apostolato Francescano, in *Frate Agostino Gemelli 1959–89*, Biblioteca Francescana, Milano, 1989, 71.; *L'Apostolato Francescano*, ottobre 1915, 249.

⁵³ Uo. 75. Idézett mű: *L'Apostolato Francescano*, giugno 1916, 233–234. A Gemelli korában gyakorta szakralizált háború mai szemmel problematikus. Vö. GIORGIO COSMACINI: *Gemelli, Il Machiavelli di Dio*, Rizzoli, Milano, 1985, 153–156.

3.2.3 A XVI. század

A század két nagy eseménye – a protestantizmus megjelenése és Amerika felfedezése – szükségessé teszi egyrészt a hitvédelmet, másrészt a hittedjesztést,⁵⁴ aminek a következtében a ferences akció újra megélenkül.

A szegénység különböző értelmezései folytán kialakult, renden belüli megosztottságot félretéve, a ferencesek „egységfrontot”, „jókorra hadsereget”⁵⁵ alkotnak a „hit ellenségével” szemben. Ezekben a szövegrészekben is megfigyelhetjük a Gemelli által kedvelt harci terminológia túlsúlyát. Azonban a ferencesek mindig békés eszközökkel vívják harcukat. Programadójuk a híres aszkéta prédikátor, Alcantarai Szent Péter, aki megállapította: „A baj az, hogy mindenki a mások reformálásáról beszél, arra pedig, hogy saját magát reformálja, senki nem gondol.”⁵⁶ Ebben a szellemben küzdenek a ferencesek a protestánsok ellen: „saját maguk számára írják elő a javulást és a bűnbánatot, másoknak pedig példával, szeretettel, szóval prédikálnak. Legfőképpen szeretettel.”⁵⁷ A szigorúság és a bűnbánat következménye nem a passzivitás, ahogy gondolhatnánk, hanem a lázas tevékenység, amelyben élen járnak az obszervánsok ágából alakult kapucinusok.

Amerika felfedezése soha nem látott távlatokat nyitott a missziós tevékenység számára.⁵⁸ A ferencesek békét, épülést, tudást és munkát visznek oda, ahol a konkvisztádorok pusztítanak és fosztogatnak.

Amíg a ferencesek egy része a missziókban cselekszik, másik részük a cselekvésről filozofál:

„...míg tehát a gondolkodásban és a tevékenységben nyilvánvaló akarat-
elvést hirdetnek, addig a belső életben, különösen a szemlélődésben,
az Istenre való ráhagyatkozást, Isten működését tartják fontosabbnak.”⁵⁹

„...inkább szólnak az isteni, mint az emberi cselekvésről, és az akarattól
nem annyira erőt várnak, ami a szigorú elmélkedés logikus következmé-
nye, mint inkább a szeretet örömmel és bizalommal teli lendületét.”⁶⁰

⁵⁴ Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Il Francescanesimo*, i. m., 156.

⁵⁵ Uo. 148.: *fronte unico, esercito considerevole, il nemico della Fede*.

⁵⁶ Uo. 146. (A magyar kiadásban nem szerepel ez a mondat.)

⁵⁷ Uo. 146.

⁵⁸ Uo. 156–160.

⁵⁹ Uo. 167.

⁶⁰ Uo. 168.

A század ferences teológiájáról szóló gondolatmenetéből is látszik Gemelli Duns Scotus-t idéző felfogása: „az akarat szeretet”, amelyet saját, aszketikát és misztikát integráló cselekvésében is érvényre juttat.⁶¹

3.2.4 A XVII. század⁶²

A ferencesek újra virágkorukat élik ebben az évszázadban. Megnő a harmadik rendből eredő kongregációk száma és aktivitása. Hatékonyan lépnek fel a vallási villongások lecsendesítése érdekében, a protestáns és a janzenista propaganda ellen.⁶³ Manzoni *Jegyesek* c. regényéből kaphatunk képet a korról és a ferenceseknek a kiszolgáltatottakat felkaroló, pestiseseket ápoló, gyűlöletet lecsillapító tevékenységéről. „Ha hihetünk Manzoni művészetének, akkor a ferences szegénység gondviselelősszerűen ott kering a XVII. század pompája és nyomorúsága között.”⁶⁴

A század ferences akciójának teljesebb képéhez hozzátartozik a missziók kiterjedt működése (mind az öt kontinensen),⁶⁵ a kapucinus atyák diplomáciai tevékenysége, valamint a renden belüli kulturális tevékenység megélénkülése (gondoljunk például Lucas Waddingre, a ferences tanulmányok nagy előmozdítójára).⁶⁶

Az *akció* témájának szempontjából feltétlenül említésre méltó a ferencesek kvietizmus ellen vívott harca.⁶⁷ A kvietista eretnokség számára az Istennel való egyesülés teljes passzivitást kíván az ember részéről, ami ellentétes a ferences aktivitás alapelveivel, Bonaventura hármasságával (imádkozás, szent cselekvés, elmélkedés), az Istennel való egyesülés krisztusi útjával.⁶⁸ Brancati bíboros a kvietizmus álmisztikusaival szemben fogalmazza meg a tevékeny aszketika nyolc tanácsát: „gyakori gyónás, erős ellenállás a kísértéseknek és az ellenérzéseknek, a magányban való összeszedett élet, a szívbeli nagy tisztaság megőrzése,

⁶¹ Vö. MARIA BOCCI: i. m., 226–227.: „elaborava allora una specie di ascetica dell’azione”; „questa specie di ‘mistica’ dell’azione, aliena dal bigottismo e dai «rapimenti dell’estasi»”.
Vö. MARISA TIRABOSCHI: i. m., 67.: „Si tratta di una forma di «mistica apostolica» si può dire, forse, nell’orientamento della *sursumactio* di san Bonaventura.”

⁶² AGOSTINO GEMELLI: *Il Francescanesimo*, i. m., 177–230.

⁶³ Uo. 177.

⁶⁴ Uo. 178.

⁶⁵ Uo. 215–226.

⁶⁶ Uo. 207–214.

⁶⁷ Uo. 200–203.

⁶⁸ Vö. uo. 420–421.

elszakadás a barátoktól, kitartás az imában, hallgatás, a henyélés elkerülése. A szemlélődés nem tarthat tovább fél óránál.”⁶⁹

3.2.5 A XVIII. század⁷⁰

A XVII. századi fellendülést követően ez a „félíg okoskodó, félíg élvhajászó”⁷¹ évszázad jelenti a mélypontot a ferencesek történetében. „A protestantizmus a legkülönbözőbb katolikusellenes formákban hatolt be a latin nemzetekbe annak ellenére, hogy hivatalosan elvetették. A filozófiában felvilágosodás, a politikában egyházhatósági jogbitorlás, a vallásban janzenizmus, az életben pedig szabadkőművesség alakjában jelent meg.”⁷² A szerzetesek üldözése a katolikus uralkodók politikájával kezdődik és a francia forradalom erőszakáradatába torkollik.⁷³

Az évszázad ferences pópáját, XIV. Kelemen Gemelli kora áldozatának tekinti. XIV. Kelemen a jezsuita rend feloszlatásával írta be nevét a pápaság történetébe. „Ez az 1773. július 21-i *brève [Dominus ac Redemptor]* megmutatja a felvilágosulás és a királyi abszolútizmus győzelmét az egyház és annak feje felett.”⁷⁴ Ugyanakkor a pápa hamisítatlanul ferences lelkiségét fedezi fel Gemelli az alábbi buzdításában: „Olyan a ti hivatalotok állapota és a püspöki élet alapja, hogy soha ne lássátok a pihenést, sem fáradozástok végét. Nem lehet körülhatárolni azoknak a tevékenységét, akiknek szeretete határnélküli, és kell is, hogy az legyen.”⁷⁵

Gemelli egyébként éles szemmel észreveszi a kor ellentmondásait, és fájlalja rendtársai gyengeségét: egy ízig-vérig ferences pápa számolja fel Jézus Társaságát, a lelkigyakorlatok szerzői ugyanakkor Szent Ignácra építenek, elveszítve a ferences aszketika és misztika eredetiségét.⁷⁶

Az évszázad nagy ferences egyéniségének Porto Maurizio-i Szent Lénárdot tartja, ami abból is látszik, hogy könyvében tizenkét oldalt szentel „Itália apos-

⁶⁹ Uo. 202–203.

⁷⁰ Uo. 231–282.

⁷¹ AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, i. m., 222.

⁷² AGOSTINO GEMELLI: *Il Francescanesimo*, i. m., 231.

⁷³ Vö. uo. 232.

⁷⁴ BATTISTA MONDIN: XIV. Kelemen, in *Pápák enciklopédiája*, Szent István Társulat, Budapest, 2001, 561. Idézett mű: LUDWIG VON PASTOR: *Storia dei papi XVI/2*, X.

⁷⁵ AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, i. m., 232.

⁷⁶ Vö. uo. 255.

tolának”.⁷⁷ A harcos ferences legnagyobb érdeméként azt tartja számon, hogy (követőivel együtt) képes volt megszólítani a különböző társadalmi rétegeket, milliókban ébresztette fel a hitet, ezáltal megakadályozva a szabadkőművesség terjedését, így pedig azt is, hogy „az itáliai népesség a francia forradalom véres örületének áldozata legyen”.⁷⁸ Tevékenységének lényegét azokkal a szavakkal adja vissza Gemelli, amelyekkel a szent saját magáról nyilatkozott: „Karddal kezemben állok a pokol ellen... Kész vagyok harcolni a pokol ellen, amíg bírom lélegzettel.”⁷⁹ Szent Lénárd levelezéseiből pedig a három leggyakrabban előforduló igét emeli ki, ezek a *művelni*, *vigasztalni* és a *harcolni* (*coltivare*, *consolare*, *combattere*) igék, amelyeket Gemelli is nyilván a ferences cselekvés fontos összetevőinek gondol.

Parini ódáiból ismerhetjük a felvilágosodás korának azt az igényét, hogy a közjót kell szem előtt tartani szemben az egyéni érdekekkel (*La salubrità dell'aria*, 1759), a tudományos haladást pedig az emberi élet minőségének megjavítására kell váltani (*L'innesto del vaiuolo*, 1765). Ugyanezt a felfogást ábrázolja Italo Calvinónak a korról szóló satirikus kisregénye, *A famászó báró*.⁸⁰ Ugyanez a szellem (korszellem, ferences szellem vagy a kettő szerencsés találkozás) jelenik meg a Gemelli által felsorolt szorgos kisebb testvérek, például Onorati Columella tevékenységében, aki gazdák számára írt vademecumot *Dell'agricoltura e pastorizia e di molte altre dottrine che riguardano la medicina veterinaria e l'economia domestica per gli dodici mesi dell'anno* címmel, illetve burgonyatermesztési kézikönyvet *Coltura e l'uso economico dei pomi di terra, detti volgarmente patate* címmel.⁸¹

⁷⁷ AGOSTINO GEMELLI: *Il Francescanesimo*, i. m., 252–264. (Ennél hosszabban csak a XIX. századi ferences, Bernardino da Portogruaro tevékenységét ismerteti Gemelli. Uo. 325–340.)

⁷⁸ AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, i. m., 252.

⁷⁹ Uo. 242.

⁸⁰ ITALO CALVINO: *Il barone rampante*, Einaudi, Torino, 1957. A kisregény fák tetején élő és onnan soha le nem szálló főhőse eleinte csak olvasgatta enciklopédiáit, és „mindig szerette nézni, hogy dolgoznak az emberek”, majd az enciklopédiák *fákkal* kapcsolatos szócikkeiből kapott hirtelen megvilágosodása folytán egyszerre csak kertészeti kézikönyveket kezdett rendelni, hogy megtanulja és a gyümölcsös gazdáknak is megtanítsa a fák metszésének művészetét.

⁸¹ AGOSTINO GEMELLI: *Il Francescanesimo*, i. m.: 248.

3.2.6 A XIX. század⁸²

Ezt az évszázadot a többinél jóval hosszabban tárgyalja Gemelli. Nem véletlen: ez már az ő évszázada (1878-ban született), ami ekkor történik, annak közvetlen hatása van életére és cselekvésére. A politikában tovább él az előző század öröksége, folytatódik a tömegek elkereszténytelenítése „a liberális kormányok révén, akik éppen a szabadság nevében oszlatják fel a zárdákat, és tiltják meg az iskolákban a vallásos tanítást”.⁸³ Mégis ez az évszázad fedezi fel újra Szent Ferencet. A romantikus irodalom népszerűsíti az alakját, bár sokan hamis képet festenek róla, amikor a reformáció vagy a szocializmus előfutárának, egyházellenesnek állítják be.⁸⁴ Gemelli ezzel szemben méltányolja és hitelesnek ítéli Manzoninak a ferences atyákról alkotott képét. Hálás neki, amiért nem ferences csuhába bújtatott janzenistákat szerepeltet a regényében.⁸⁵

Szent Ferenc szellemét és művét kelti életre a kor két nagy terciárius pápája is: IX. Piusz teológiai tanításával, különös tekintettel a szeplőtelen fogantatás dogmájának 1854-es kihirdetésére, XIII. Leó pedig a ferenceség társadalmi értékének felismerésével és alkalmazásával.⁸⁶ Gemelli felfogása és működése XIII. Leó pápa munkásságára vezethető vissza, és abból érthető meg. Az *Aeterni Patris* kezdetű 1879-es enciklikájában a skolasztika restaurációját hajtja végre, amelynek szellemében Gemelli a Milánói Katolikus Egyetem működését szervezte meg.⁸⁷ A *Humanum genus*-ban (1884) a szabadkőműveséget ítéli el,⁸⁸ teszi felelőssé a társadalom laicizálódásáért és antiklerikalizmusáért, egyúttal felhívva a katolikusokat, hogy erősítsék meg szervezeteiket és társulásait (többek között a ferences harmadik rendet). A *Franciskánizmus*ból tudjuk, hogy Gemelli ugyanígy vélekedik a szabadkőművesekről, és befolyásuk el-lensúlyozására ugyanúgy a terciáriusokban, a világi katolikusok szervezeteiben látja a megoldást.⁸⁹ XIII. Leó felismerte, hogy a katolikusok cselekvése nem

⁸² Uo. 283–386.

⁸³ Uo. 284.: *la scristianizzazione delle masse*.

⁸⁴ Uo. 285, 288–289.: Michelet ábrázolásában: „csupa érzelem és tevékenység ellentétben az egyház tanításával és törvényével”. Vö. uo. 322–323.: Sabatier torzításai: Róma áldozatának tartja; csak az emberi vonásaira összpontosít, szem elől tévesztve életének természetfeletti aspektusát.

⁸⁵ Vö. uo. 290–292.

⁸⁶ Vö. uo. 383–384., 303–305.

⁸⁷ Uo. 342.

⁸⁸ Vö. ANGELA PELLICCIARI: Leone XIII, in *I papi e la massoneria*, Edizioni Ares, Milano, 2007, 124–159.

⁸⁹ Vö. MARISA TIRABOSCHI: Padre Gemelli e i laici consacrati a Dio, in uő: *Agostino Gemelli*, i. m., 144–170.

állhat pusztán jótéteményekből (*azione caritativa*). Leghíresebb enciklikája, a *Rerum novarum*, amely az egyház társadalmi tanításának alapidokumentuma lett, új távlatokat nyitott meg a keresztény szociális mozgalmak előtt. Létrejött a szocializmussal és a kapitalizmussal szemben a közjó alternatíváját kínáló kereszténydemokrácia. Olaszországban a kereszténydemokrata mozgalmak a Néppártban egyesültek, amelyet a fasiszta diktatúra idején felszámoltak. Az előrelátó Gemelli által vezetett Milánói Katolikus Egyetemen azonban kiképezték azt az elitet, amely készen állt, hogy a korábbi néppárti politikusokkal karöltve újjászervezze a kereszténydemokráciát, a háború végeztével pedig elvállalja az ország vezetését.

XIII. Leó nagyságát többek között abban látja Gemelli, hogy restaurálja az egyház Dante által emlegetett harci szekerét, helyére téve annak két kerekét: képes egységben szemlélni és enciklikáiban alkalmazni Szent Ferenc és Szent Domokos tanítását, ellentétben Carduccival (a később Nobel-díjas költővel), aki „szektás értetlenséggel” állítja szembe egymással a két szentet, keresztény szocialistaként ünnepeelve Szent Ferencet.⁹⁰ A XIX. századról szóló értekezésében különösen koncentráltan van jelen az, amit szórványosan már a korábbi századok ismertetésében is megfigyelhettünk: Gemelli elismerése azok iránt, akik *egyesítenek*, kritikája pedig azok iránt, akik *szétválasztanak*. A szétválasztásban szektarianizmust, dilettantizmust, a megismerés alacsonyabb fokát látja, az összekapcsolásban az Egy Igazság sugallta bölcsességet. Saját maga megjárta az utat analízistól a szintézisig, a pozitivista kutató-orvosi kariertől a papságig, ezért tud éleslátással különbséget tenni szétválasztók és egyesítők között. D’Annunziót korlátoltnak tartja, mivel ő Szent Ferencből csak test és lélek ellentétét képes kiragadni és eltúlozni.⁹¹ Ellenpéldaként Vito Fornarit, a *Vita di Gesù* című mestermű szerzőjét idézi, aki számára hirtelen világossá vált (és nem tudhatjuk, hogy „ez a megvilágosodás mennyiben köszönhető skolasztikus tanulmányainak és mennyiben spontán intuíció”), hogy „mindent Krisztus emberségének és istenségének egyesülésében lehet megérteni”, vagyis „az ellentétek kibékítését a megtestesült Igében” találta meg.⁹²

A kor másik nagy egyesítő szelleme Bernardino da Portogruaro, miniszter generális és a levelezés apostola,⁹³ aki Szent Bonaventura nyomdokain haladva megértette, hogy „szentségnek és tudománynak a papságban elválaszthatatlan-

⁹⁰ Vö. AGOSTINO GEMELLI: *Il Francescanesimo*, i. m., 311.

⁹¹ Vö. uo. 319.

⁹² Uo. 346–347.

⁹³ Lásd uo. 336–339.

nak kell lennie”.⁹⁴ Ezért nagy hangsúlyt helyezett a nevelésre: neki köszönhető, hogy a szeráfi kollégiumok gyorsan elterjedtek Olaszországban és külföldön egyaránt,⁹⁵ illetve megalapította a „ferencesek tudományos fellegvárát”, a Quaracchi kollégiumot és a római nemzetközi Szent Antal kollégiumot.⁹⁶ Bernardino da Portogruaro dicsérete egyúttal a hitet és tudományt szétválasztók, így a modernizmus kritikája is Gemelli részéről, az eretnokségé, amelynek a kísértése őt is utolérte még fiatal szerzetes korában Sabatier barátsága révén.

*

Miután áttekintettük a ferencesek sokrétű művének alakulását a századok során, Gemelli akciófogalmával kapcsolatban megtudtuk, hogy a cselekvés kétféle lehet: egyesítő vagy szétválasztó. A katolikus cselekvés egyesít. Az eretnokségek, a szekták, az ideológiák szétválasztanak. Szembeállítani egymással tomizmust és franciskanizmust, aktivitást és passzivitást, aszkézist és misztikát, hitet és tudományt, mindez ellentmond a kereszténység lényegének. A számtalan felszíni szétválasztás mögött a mélyben mindig ugyanaz a szétválasztás húzódik meg: ember és Isten (ember és egyház, Isten és egyház) szétválasztása. A bűn elválasztja az embert Istentől, de Jézus Krisztusban, a megtestesült Igében megtörténik a helyreállítás, létrejön a különbségeket megőrző egység. Minden további szétválasztás (ahogy minden összemosás is) mesterséges és keresztényellenes.

Szent Ferenc, az *alter Christus* újraegyesített. Belső cselekvést a külsővel, felfelé törekvést a földön járással, egyházat a világgal. Egyház és világ egyesítésében fontos szerepet szánt a világiaknak, a bűnbánat egész társadalmat átölelő katonaságának, amelynek minden katonája a maga posztján szolgál Isten dicsőségére és a felebarát javára.

ZÁRSÓ

Könyvének utolsó részében Gemelli a modern lelkiismeret problémáira hívja fel a figyelmünket, amelyek a cselekvés torzulásaiban válnak láthatóvá.⁹⁷ A kor

⁹⁴ Uo. 326. Vö. GIUSEPPE BUFFON: *Il tempo di Bernardino da Portogruaro*, Porziuncola, Assisi, 1997, 128.

⁹⁵ Uo. 328–330.

⁹⁶ Uo. 334–335.

⁹⁷ Bővebben lásd: A modern lelkiismeret problémái és tévedései, in AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, i. m., 365–376.

jellemzői Gemelli szerint: vallási, erkölcsi, polgári hanyatlás. Az élet pogány, kevés az *igazi* keresztény, a többség Krisztus és az egyház nélkül él elfeledve, elhanyagolva a hitigazságokat. Jellemző az észelvi gondolkodásmód, az ember felmagasztalása Isten helyett (a saját gondolat, a saját akarat szentsége), az ösztönök megnemesítése, a lélek állati színvonalra süllyesztése, a bűn relativizálása (csak az a bűn, ami a felebarátot bántja – vagy még az sem). Ilyen körülmények között az emberi cselekvés jellemzői: isteni megváltás, kegyelem helyett: önerő, *tevékenységbe menekülés* (a tevékenység önmegvalósítást jelent, a *béke* a *tevékenység bedugulása*, a *megrekedtség*, az *unalom* szinonimája). A lelkiismeret belemerül a közvetlen jelenbe, és belefulladás. A tapasztalaton kívül eső igazság tagadása a bűn és a felelősség tagadásához vezet. A *fájdalom*, a *halál* tabuk lesznek a modern mozgalmasság számára. A *fájdalom-boldogság* pillérének lerontása az igaz és a hamis, a jó és a rossz közötti különbség összezavarásához vezet.⁹⁸ A mulandóságot az élvezetek hajhászásával akarja kiküszöbölni az ember, a jóllakottság, az undor és újabb élvezetek ördögi körében vergődve vigasztalanul.⁹⁹ A modern civilizáció csodái, a technika vívmányai nem képesek megszüntetni az elégedetlenséget. A boldogság elérhetetlen, a *tevékenység aprólékosságban* merül ki, amely: *lefoglal, felemészt, magával ragad, feledteti az örökkévalóságot*.¹⁰⁰

Gemelli diagnosztikus fejtegetése óta egy újabb világháború rettenetes fizikai és lelki pusztítását szenvedte el (követte el!) az emberiség, majd a kommunizmus taszította évtizedeken át fél Európát az *elbarbárosodásba*, ahogyan azt XI. Piusz pápa bölcs előrelátással megjósolta.¹⁰¹ Vadkapitalizmussal és globalizmussal hirtelen beoltott posztkommunista világunkban pedig valószínűleg még tovább fokozódott a lelki elsivárosodás, amelyet Gemelli 1932-ben megállapított.¹⁰² A tevékenység többnyire a siker, haszon, dicsőség, hatalomszerzés eszköze vagy öncél, nem Istenre irányul, nem benne gyökerezik. Nem Istennel való egységünk megvalósításának eszköze, nem a vele való egységünk gyümöl-

⁹⁸ Hamvas Béla ezt úgy fogalmazza meg, hogy „a gépezetté fagyott létben jó és rossz, bűn és erény, igazság és hazugság között nincs különbség”. Lásd: HAMVAS BÉLA: Az Antikrisztus, in *Scientia Sacra*, II. rész, *A kereszténység (1960–1964)*, Medio, Szentendre, 1996, 236.

⁹⁹ Hamvas szerint „az életéhség a *lefokozott létezés* eredménye”, a spirituális bázis nélküli ember csak azt látja, ami rövidtávon tetszetős. Vö. uo. 64., 51.

¹⁰⁰ A következmény: az „éltető fáradtság” helyett az állandó „halálos fáradtság”. Ezt a szembeállítást Gyökössy Endre prédikációjában hallottam.

¹⁰¹ Vö. *Divini Redemptoris*, 2.

¹⁰² Bár Szent Pál apostoltól tudjuk, hogy a „rossz napok járnak” minden korban az ember bűn által generált alapvető életérzése.

cse. Szürkeség, taposómalom, örömtelenség. Az iskola is, amelynek fő feladata lenne, hogy a munka öröme neveljen, sokszor nagyon örömtelen intézmény. Az örömet tehát már kiskorától fogva megtanulja az ember elválasztani a kötelességtől. A hívők életében is gyakorta megfigyelhetjük, hogy a hétköznapi élesen elválk a vasárnaptól, a profán a szenttől, az egymásra fordított idő az Istennek szentelt időtől. Ugyanakkor láthatjuk, hogy sok embertársunkat éppen a jó szívvvel, szeretettel, másokért végzett munka örömén keresztül ér el a kegyelem, hivatásukon keresztül élnek Istennek tetsző életet, még ha nem is tudnak róla. Ezért mindenkor jó lehetőségnek tűnik a munka örömeinek felfedeztetésén keresztül vezetni el a lelkeket Istenhez. Ez kizárólag példaadással érhető el. Szent Ferenc elől járt ebben, amikor a munkában vállalt közösséget embertársaival. Követőinek hosszú sorát vonultatja fel előttünk Gemelli, akik tevékenységükkel megszentelték a világot. Ugyanakkor jelentőséggel bír, hogy olyan világiakat sem zár ki a példaképek sorából, akik sosem jutottak el a Krisztusba és a Teremtő Istenbe vetett hit teljességére (így például Giovanni Pascolit, aki a költészete által élt öntudatlanul is istenközeli életet). A hitnek egy zseniális művész tollából vagy ecsetéből kipattanó szikrája lánggra lobbanthatja és saját hivatásuk felfedezésére indíthatja a lelkeket. De nem is kell feltétlenül zsenialitás a szikrához, elég lehet a hitelesség is (egy-egy jó tanárt, jó orvost, bármilyen munkát jól végző embertársunkat nem azért érzünk-e „jónak”, mert hivatásában átéli Isten akaratának a saját akaratával való azonosítást, ami harmóniát szül, és a valódi boldogság ígéretével vonz magához másokat?). A világiak naponta nagy lehetőséget kapnak arra, hogy építsék Isten Országát. Megtanulhatjuk ezt Jézustól, aki a bűnösöket jött hívni és a kétkelő munkájukat becsületesen végző, egyszerű embereket, akiket fogékonynak vélt tanítására; újratanulhatjuk Szent Ferencetől, aki Jézus nyomdokaiba lépve, szintén a tevélegesség pedagógiájával közelítette meg a világiakat, akik számára rendet is alapított. Erre emlékeztet bennünket Agostino Gemelli is könyvének szinte minden lapján megerősítve az olvasóban az alapvető tanítást: „a tevékeny jámborság szabadítja meg a lelket a bűntől, a magába való visszatéréstől, az aggályosságtól”.¹⁰³

Gemelli tevékenysége arra irányult, hogy a világot az egyházzal, a természettest a természetfelettel egyesítse. Az egyháznak ugyanez a törekvése, a világ és az egyház kölcsönös egymásrautaltságának felismerése jelenik meg a II. Vatikáni Zsinat tanításaiban. Minden bizonnyal a ferencesek több évszázados nagy művének is köszönhető, hogy az egyház a II. Vatikáni Zsinat alkalmával

¹⁰³ AGOSTINO GEMELLI: *Franciskanizmus*, i. m., 411.

korszakalkotó nyitást kezdeményezett a világ felé. Amint az a zsinati dokumentumokból kitűnik, az egyház valóban közelebb jött a világhoz,¹⁰⁴ esélyt adva a *tevékenység* vallásos jellegének helyreállítására, elismerve, hogy „ha a megtestesülés horizontjából nézzük, akkor [...] az elvilágiasodás nem jelent szükségképpen eltávolodást Istentől”.¹⁰⁵

¹⁰⁴Lásd *Lumen gentium*, 30–38., *Gaudium et spes*, 33–45., vö. VI. Pál: *Evangelii nuntiandi*, 1975, 70; II. JÁNOS PÁL: *Christifideles laici*, 1988.

¹⁰⁵JOHANN BAPTIST METZ: *Zur Theologie der Welt*, Mainz – München, 1968. Idézi: BAGYINSZKY ÁGOSTON – VÁRNAI JAKAB: *A kereszténység és a vallások*, Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, Budapest, 2012, 103.